

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE SİVİL TOPLUM: BOSNA MARS MİRA CIVIL SOCIETY IN INTERNATIONAL RELATIONS: BOSNIAN MARS MIRA

Mustafa Yasin ŞAFAK*

Öz

Uluslararası İlişkilerde sivil toplum kuruluşlarının (STK) bir aktör olarak ele alınması soğuk savaş sonrasında liberal kuramda öne çıkar. Radikal/eleştirel kuramlarsa konuyu daha da derinleştirerek STK'larda devlet-dışı karaktere vurgu yapar. Mars Mira Bosna'da savaş sonrası dönemde başlayan anmalar içinde ulus-aşırı çekim oluşturmuş bir sivil hareketliliktir. Srebrenika soykırımını anmak için yapılan bu yürüyüş uluslararası ilişkilerde sivil toplumun aktör olmasına bir örnektir. Organizasyonel olarak ademi-merkeziyetçi tabiattadır. Klasik bir sivil toplum kuruluşundan ziyade sivil toplumun gönüllülük esasıyla eyleme geçişidir. Kamuoyu kampanyası şeklindeki yeni-sosyal hareketliliklere benzer yönler de taşır. Fakat amatörlük ilkesini elden bırakmaz ve doğal görüntüsünü kaybetmez. Bu yolla çekim oluşturur; birçok ülkeden katılımcı sağlar. Uluslararası toplumun; Birleşmiş Milletler'in gündeminde olan her başlıkta sivil hareketlilikler de kendine alan bulur. Lahey'de görülen Srebrenika davası da Bosna'daki Mars Mira hareketi için böyle bir zemin teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bosna Savaşı, Sivil Toplum, Srebrenika, Liberalizm, Radikal Teoriler.

Abstract

Liberalism favors non-governmental organisations (NGO) as an actor in International Relations after cold war. Radical/critical theories emphasise them more with a comment to an absolute non-state character. Mars Mira is a movement which has supra-national attraction among the commemorations in Bosnia after the war. This march against the Srebrenica genocide is an exemple of becoming the civil society as an actor in International Relations. It is an organisation which has a decentralised character. It doesnt seem as a typical NGO but rather it is like taking action by the civil socity in a volunteer manner. It has also common points with the new social movements like political campaigns. But it doesnt quit the principe of amateurism and never lost its natural vision. In this way it takes many participants from all over the world. If a question is in the agenda of International Community so United Nations, civil movements of this question will have the chance to be international. The Srebrenika case in Lahey Tribunal was for Bosnian Mars Mira like this.

Keywords: Bosnian War- Civil Society- Srebrenica- Liberalism- Radical Theories.

1.ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DEVLET-DIŞI KURUMLAR

Uluslararası İlişkilerin temel aktör olan devletler arasında gerçekleştiğini savunan realist kuramın yanında devlet-dışı aktörlerin de sistemde aktör olarak yerini alacağını söyleyen liberal yaklaşımlar özellikle Soğuk savaş sonrası dönemde güç kazanmıştır. Liberal kurama göre uluslararası örgütler ve çok uluslu yapılar da sisteme girdi sağlamaktadır. İlk katmanda devletlerin üye olduğu uluslararası kuruluşlar anlaşılır. İkinci katmanda çok-uluslu şirketler-tröstler akla gelirken ilerleyen dönemlerde sivil toplumun gücüne vurgu yapılır; STK'lar da sistemin bir oyuncusu olarak anılır. Liberal kuram bunu ilk iyimler döneminde demokrasi kazandırır; demokrasi arttıkça savaş tehdidi azalır paradigmasının bir parçası olarak ifade eder.

* Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi.

“Kantçı etki demokrasilerin birbirleriyle nadiren savaşıacağını, hatta birbirlerini tehdit etmeyeceklerini söyler. Bir savaş yürüten demokratik liderler, demokratik kurumlar aracılığıyla savaşın getiri ve götürülerinden sorumlu tutulurlar.” (Russett, 2016, 90-111).

Liberal demokrasi düşüncesine göre devletleri denetleyen demokratik kurumlar arasında devlet-dışı yapılar olarak sivil toplum kuruluşları en başta anılır. Bunlar kamuoyunu yönlendirmede etkin olacaklardır. Soğuk Savaş sonrası dönemin kuvvetli kuramı realizm iken 1980'lerle birlikte pazar ekonomisinin ve batılı demokrasinin zaferi ile liberalizm yükselişe geçer. Sovyetlerin yıkılmasıyla çift kutuplu dünya düzeni yıkılır ve liberalizm zaferini ilan eder. Liberal iyimserlik, devlet dışında aktörlerin de var olabileceğini ve eylem yetisine sahip olabileceğini söyler. Bu kuramın kendini ilk test ettiğini zemin Yeni Dünya Düzeninin ilk uzun savaşı olan Bosna olmuştur. Liberalizmin, barışın kendiliğinden geleceği savı çok kısa bir süre zarfında olumsuzlanmıştır. Yine 1980'lerden itibaren radikal kuramlar görünür olur. Marksizmin geri çekildiği alanda eleştirel ekol olarak yeşil ve feminist kuramlar literatürde tartışılmıştır.

“Erkek, devlet ve savaş arasındaki derin ilişkiye mesafe koyan feminist uluslararası ilişkiler teorileri 1980'lerin ortalarında büyük bir gelişme gösterdi. Konstruktivizm, eleştirel teori, post-modernizm ve yeşil teoriler gibi diğer inşa edici teorilerle benzer bir şekilde, feminizm de devletler arası ilişkilere odaklanmış uluslararası ilişkiler çalışmalarını, ulus-aşırı aktörler, yapılar ve bu yapıların dönüşümünün kapsamlı analizine kaydırmaya çalışmaktadır” (True,2014,315 “Yeşil teori kendine özgü ayrı bir perspektife sahiptir, ulus-devletlerden ziyade ademi-merkezleşmeye odaklanma tümüyle yeşil siyasete özgüdür” (Paterson, 2014, 377).

Demokratik ulus-devletlerin artmasıyla ve serbest pazarın yayılmasıyla savaşın otomatik olarak azalacağına dair liberal varsayımı radikal kuramlar yadsır. Onlara göre komünizm sonrası demokraside oluşan yeni iktidar sınıfları savaşı provoke edebilecektir. Nitekim Balkanlar'da ve Kafkaslarda peş peşe savaşlar çıkar. Oluşan savaşların şiddeti, insan hakları ihlalleri, özellikle ölüm kampları ve kadınlara yönelik şiddet radikal kuramlardan özellikle feminizmde savaş karşıtlığını öne çıkarır. Bosna Savaşı, içinde barındırdığı kadına şiddetle kadın hareketlerinin merceği altına girmiştir. Savaş sonrası liberal müdahaleciliğin bir örneği olarak anılan Dayton anlaşması ile yeni düzen kurulur. Bu uluslararası koruma düzeni kendisiyle paralel STK'ları beraberinde Bosna'ya davet edecektir. Bosna toplumunun kendisi de savaş sonrası yaraları sarmak adına bir dizi kurumsal faaliyet yürütür. Bunlardan bazıları politiktir, siyasal aktivizm olarak ifade edilen hareketler sınıfındandır. Temel güdülerini dayanışma ağı kurmak, dünya ölçeğinde uluslararası toplumun hukuki kurumları nezdinde sivil aktivizm yürütmektir. Örnek olarak Srebrenika Anneleri bunlardan en çok bilinen, haber yayınlarında en çok göze çarpar. Süre giden bir yürüyüş de bu bağlamda çok bilinirlik kazanmış ve dünya çapında bir çekim oluşturmuştur. Mars Mira, toplumsal bir eylem olarak başlayan ve büyüyen bir anmadır. Anma yürüyüşü şeklinde gerçekleşir. Yürüyüşte Bosna savaşı kurbanlarının hatırası canlı tutulur; önce ülke içinde sonra uluslararası planda bir dava haline getirilir. Politik kampanya/anma bazlı sivil toplum faaliyetlerinin bir örneğidir. Bu tip sosyal hareketliliklerin uluslararası toplumda akisleri Mars Mira örneği üzerinden incelenebilir. Mars Mira politik insan hakları mücadelesi özellikleri de gösterir.

2.MARS MİRANIN KARAKTERİSTİĞİ

Yürüyüş ilk kez 2005 yılında gerçekleşir. Savaşın bitiminden 5 yıl sonra, 2000 yılında başlayan Srebrenika anmalarıyla kesişecek şekilde yapılır. Geçmişini aynen canlandırma şeklinde gerçekleşen yürüyüş, 1995'te Srebrenika'dan kaçanların izlediği güzergahı takip eder; kaçış rotası bu kez varış noktasından geriye Srebrenika'ya doğru yapılmakta ve diğer anma törenleri ile kesişecek şekilde sonlanmaktadır. Mars Mira'da geçmişin tekrar

canlandırılması şeklinde bir anma söz konusudur. Bu yönüyle yurt dışından gelenlere özellikle çarpıcı gelmektedir:

“Yürüyüşe 2018 yılında ilk kez katıldım. Savaş zamanındaki yürüyüş aynı şekilde tekrar ediliyor. Yürüyüşü tertipleyen bir birim var. Fakat katılımcılar dünyanın dört bir yanından insanlar. Bu yıl katılım biraz az olmuş ama gene de büyük kalabalıklar vardı. Bir de yürüyüşe katılmayıp son günkü varış noktasındaki anmaya katılanlar var. Onlar da ayrı hesaplanmalı. Eksikler deyince belki bu yürüyüş bu kadar zorlu olmasa denebilir, biraz hafifletilebilir, neticede yaşlılar kadınlar da katılıyor. daha sembolik ve daha kolay bir yürüyüşe evrilmesi gerekir diye düşünüyorum ki daha yoğun katılım olur. Geçmişe dönük bir sloganizme şahit olmadık. Gayet medeni şekilde icra ediliyor.” (Soysal, 2018).

Yürüyüşün bir barış yürüyüşü olarak konumlandırılmasının uluslararası katılım sağlanmasına etkisi büyüktür. Özellikle Türkiye gibi Boşnaklarla akrabalık ve din bağı üzerinden özdeşlik kuran bir ülke için bu çok önemli bir ayırım olmasa da tüm dünya ölçeğinden gelenler düşünüldüğünde bunun önemi açıktır. Organizatörlerin kendini çok göstermiyor oluşu yürüyüşün kendisini ön planda tutma amacının bir sonucu olabilir. Bu yönüyle sivil-gönüllü yönü öne çıkan, didaktik olmamayı başaran ve çok-uluslu katılım sağlayan bir sivil toplum hareketi olarak tanımlanabilir. Yürüyüşün zorluğundan bahsetmek mümkün olsa da geçmişe yönelik tıpatıp bir canlandırmanın etkisinin kaybolmaması ana hedeftir. Yürüyüş aynı savaş zamanındaki kaçış rotasında yapıldığında mesajını tam olarak vermektedir. Tüm şekil şartı yerine getirilerek tarihsel kompozisyon yeniden canlandırılmaktadır.

Türkiye'den katılım noktasında haberdar olma kaynakları çok çeşitlidir. İnternet siteleri, gezi grupları, arkadaş grupları ve özellikle Bosna'ya politik eğilimi olan kuruluşlar başta: *“Türkiye'den bir ekibin davetiyle katıldım. Çadırlar kuruldu, ev sahibi Boşnaklar organizasyon desteği olarak bunu yaptılar. Konaklama sorunumuz olmadı. Ayrıca yolda köylerdeki halk evlerinden ikram yaptı”*(Soysal, 2018) Eylemin bir gönüllülük tesis ettiği ortadadır. Hem Bosna dışından gönüllü katılım hem Bosna içinden yürüyüşe amatör ev sahipliği ortak bir duygu oluşturur ve profesyonelliği aşan bir bir etki uyandırır. Geçmişin yeniden sahnelenmesi şeklindeki dramatisasyonun gönüllülük zemininde gerçekleşmesi mesaja çarpan etkisi yapar. Eylemin çok çeşitli katılımcıları olması bir diğer özelliğidir. Bosna Savaşının kurbanları için bir araya gelen topluluk dünyanın birçok ülkesinden ve birçok siyasi renkten müteşekkildir: *“Bazı Türk gruplar çokça tekbir getiriyordu ve eyleme daha çok kendi renklerini veriyordu. Bence dışarıdan katılanlar daha kuşatıcı ve barışçı söylemlerle gelmeli. Türkiye'den gelenlerin Bosnalıların da önüne geçen tavırları olmamalı. Yürüyüş mümkünse bir barış yürüyüşü haline getirilmeli, Sırlardan ve Hırvatlardan da katılım sağlanmalıdır. Ben bir kişi duydum; Hırvat bir anne çocuğuna git ve katıl demiş, muhtemelen geçmişte yapılan yanlışları silme duygusuyla. Mesela şehitlikte Bosna için can vermiş bir Hırvatın da mezarı vardı. Bu noktadan tutmalı ve bunu öne çıkarmalıdır. İnsani noktalarda buluşulmalıdır”* (Soysal, 2018).

Mars Mira'nın hafıza ve yüzleşme noktasında sosyal-psikolojik sonuçları olduğu görülmektedir. Yürüyüşün toplumsal ilişkileri dönüştürme yetisi barındırdığını tikel örneklerle görmek mümkündür. Yürüyüşten haberdar olma biçimi ve katılma motivasyonları en az katılımcılar kadar çeşitlidir:

“2010 yılında tanıdığımız yazar Bahaddin Yıldız'ın yazısı ile içinde yer aldığım çevreyle beraber haberdar olduk. 2005 de ilk kez yapılıyor sonra yurttaşlık hareketi gibi bir sivil inisiyatif olarak devam ediliyor. Dünyanın bütün ülkelerinden katılım oluyor. Amerika'dan, Hollanda'dan, Fransa'dan, Japonya'dan, Latin Amerika'dan Mars Mirayı duyan herkes katılıyor. İskandinav ülkeleri dahil Avrupa'nın istisnasız her ülkesinden katılım var. 15 yaşından 80 yaşına kadar her yaş diliminden katılımcı oluyor. Bazıları teşkilat ismiyle gelmişti; vakıf-dernek olarak gelenler de vardı, bireysel

olarak gelenler de. Bunlar uluslararası planda bu tür aktiviteleri takip eden insan hakları merkezli hareketler. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki katılanlar anlamında uluslararası bir organizasyon. Düzenleyenler anlamındaysa değil. Yurt dışından katılanlar organizasyona çoğulculuk katıyor fakat karar mekanizmasında değiller, karar alma durumunda değiller. Ayrıca Boşnak organizatörler daha amatör ve sade bir görüntüye taraftarlar, ademi-merkeziyetçi tavırdalar. Bu mevzunun unutulmamasını istiyorlar; bu onlar için yeterli. Konunun reklamını yapmıyorlar ama yine de çok başarılı oldu; dağcılar, izciler, trekkingciler arasında dahi isim yaptı. Dünyadan katılanlar çok farklı çevrelerden ama özellikle %80'i dini dayanışma duygusuyla gelenler diyebiliriz. Yugoslavya içinden özellikle Hırvatlardan ve Sırp'lardan katılıma ben denk gelmedim. Aslında iyi olurdu çünkü mesela toplu mezarda cesedi bulunup gömülenler arasında bir Hırvat da vardı. Boşnaklarla beraber ölmüş. Fakat katılım noktasında toplumsal psikoloji sebebiyle herhalde karşılıklı çekinceler korkular var. Gelmek isteyen belki çok cesaret edemeyip çekinebilir veya düzenleyenler ev sahipliği noktasında tutuk kalabilir. Bizim grubumuz 30-40 kişinin altına düşmedi 100'e yakın olduğumuz da oldu. Bosna Türklerin çok yakın ve kendinden görebileceği bir yer; bu manada uluslararası katılım açısından en rahat edebilecek olanlar bizlerdik. Fakat tavır olarak biz buranın eski sahibiyiz gibi bir tavır olmaması lazım. Oradan, gittiğimiz yerden bir şeyler almamız, biz öğretiriz gibi bir tavır oradan öğrenmeyi, yeni şeyler görmeyi, kendini geliştirmeyi engeller." (Biçici, 2018).

Mars Mira yürüyüşünün başladığı yıl olan 2005 senesi Srebrenika anmaların yavaş yavaş küreselleştiği yılların başlangıcıdır. Avrupa'dan aktivistler yürüyüşe ve anmalara katılmaya başlar. Türkiye'den katılımlarda ise 2010-2015 dönemi en üst seviyenin yakalandığı dönemdir. 2010'larda ilkin İslami söylemlilerden daha sonrasında Balkanlara ilgisini soydaşlık üzerinden kuran STK'lardan yükselen bir ilgi vardır. Şehir merkezli topluca katılımın bir örneği olarak Bursa örneğinde dağcılar ve sporcular, gazeteciler, televizyoncular, belediyeciler ve bürokratlar adeta bir şehir heyeti gibi gider:

"Savaşı yaşayanların ölüm yolu dedikleri yol güzergahında gerçekleştirilen barış yürüyüşüne Bursa'dan 40 gönüllü ile katıldık. Çoğunluğu Boşnak ve Türk olmak üzere 6 bini aşkın insan katliamı unutturmamak ve bir daha benzer katliamlar yaşanmasını önlemek, Boşnak Müslümanların kin değil barış peşinde olduklarını dünyaya duyurmak amacıyla yürüdü. Yürüyüşte organizasyon komitesi elbette her türlü altyapıyı düşünmüş, sağlık sorunu yaşayanlar için sağlık ekipleri, yolda kalabilecek olanlar için araçlar, ikramlar... Ama genç-yaşlı Boşnak köylülerin gösterdiği içtenlik, elindekini paylaşma dileği hepsinden farklı. İranlılar var, Uzakdoğulular var, Amerikalılar var, ben görmedim ama Sırp bile varmış" (Yılmaz, 2018).

Türkiye'den Bosna'ya yüksek öğretim için gitmek 2000'li yıllarda yaygınlaşır ve giderek yüksek oranlara ulaşır. Mars Miranın başladığı 2005 yılı bu zaman dilimiyle kesişir ve böylelikle Bosna'da okuyan Türk öğrenciler de orada yer alır:

"Sonra bize bir grup Boşnağın savaş zamanında ölüm yürüyüşü diye anılan rotayı tersine yürüdüklerinden bahsettiler. Bosna'nın coğrafyasının zorlu şartları ve mesafe düşünülünce çok büyük bir özveri olduğunu anlaşıyor. O zamanlar o yürüyüşün 13 yıl boyunca süreceğini sanırım onlar bile tahmin etmiyordu" (Meydan, 2018).

Buradan anlaşılan nokta 2005'de sivil bir taban hareketi olarak başlayan hareket ilerleyen yıllarda Srebrenika davası konusunda çok önemli bir bileşen haline gelmiştir:

"Lahey'de Srebrenika kararı görüşülürken, Srebrenika yürüyüşü de o yıllarda mahkeme sürecinde büyüdü. Diğer katliamlar soykırım davası olarak görüşülmezken Srebrenika görüşülür. Mars Mira'nın bu hukuki sürece dair bir kamuoyu oluşturma refleksi ile

ortaya çıktığı düşünülebilir. Srebrenika'nın bir farkı da şudur: Boşnakların Srebrenika'yı merkeze alarak yeni bir hukuki dil inşa etmelerinin nedeni; Srebrenika'nın batı dünyasının da bir ayıbı olmasındandır. Çünkü Srebrenika güvenli bölge olarak ilan edilmiş ve Boşnaklara silah bırakma kabul ettirilmişti. Koruma yükümlülüğü Birleşmiş Milletler'e aitti. BM taahhütünü yerine getiremedi. Mars Mira dahil bu sivil hareketler bunu da hatırlatmak ve uluslararası hukuki mekanizmalara seslenmek içindir. Mars Mira savaşı hatırlattığı andığı gibi savaşta alınan olumlu tutumların da bir yeniden üretimi olarak düşünülebilir. Savaş vardı ama dayanışma da vardı. Savaşta yaşananları dünyaya duyurma veya katliama uğrayanların yanında olma, maddi yardım-dayanışma hareketleri kurma benzeri hareketler STK'larca, entellektüellerce dil-din-ırk ayrımına yapmadan gerçekleştirildi. Savaş zamanı çok çeşitli destekler vardı. Mars Mira aynı o dayanışmaya bir çağrı gibidir. Yaşadık ve engelleyemedik dürtüsü batıdaki STK'larda, özellikle kadın gruplarında, insan hakları merkezli hareketlerde baskındır. Türkiye'nin, Türk insanının Bosna konusundaki pozisyonunun batı dünyasından farklı ve ileri boyutta olmasıysa doğaldır. Ortak tarih-din-kültür ve akrabalık ilişkileri vardır. Fakat Mars Mira yürüyüşündeki Türk katılımların daha evrensel bir dil tutturması iyi olacaktır. Konuya insanlık davası gibi yaklaşırsa her ilerleyen senede farklı ırk dinlerin katkısını beklemek daha mümkün olabilir." (Gündüz, 2018)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Katılımcıların Mars Mira'nın en çok doğallığından ve gönüllülük esasından etkilendikleri açıktır. Yürüyüş bürokratik aygıtlarca icra edilen, dikte edilen resmi havada bir tören olsaydı bu derece başarılı olamayabilirdi. Ulus-aşırı katılımın olduğu bir sivil toplum hareketi olduğundan daha etkin bir sempati oluşturmuştur. Canlandırılan hatıranın yakın tarihin en ağır olaylarından biri olması da diğer bir sebeptir. Konu uluslararası toplumun gündeminde kalmıştır. Mahkeme süreci sebebiyle çok farklı ülkeden insanlar -özellikle yeni kuşak gençler- olaydan haberdar olmuştur. Uluslararası İlişkilerde insan hakları temelli sivil toplum hareketliliklerinin başarı sağlamasına bir örnek olarak değerlendirilebilir. Özellikle 2007 sonrası Srebrenika davasının uluslararası ceza mahkemesinde görülme süreci kampanyanın da uluslararası planda görünürlüğüne arttırmıştır. Çok farklı ülkelerden çok çeşitli vizyonlardan insanlar Mars Mira yürüyüşüne katılmıştır. İlk yıllarda Avrupa merkezli katılımlar göze çarpar. 2010'dan itibaren Türkiye kamuoyu da yoğun olarak haberdar olur ve yüksek oranlarda katılım gösterir. Mars Mira; insan hakları merkezli hareketlerin uluslararası planda nasıl ve hangi şartlarda aktör olabileceğini de gösterir. Srebrenika davasının Uluslararası toplum gündemine resmen girmiş olması, Lahey'de görülüyor olması Mars Mira'ya uluslararası manada bir eylem zemini sağlamıştır. Mars Mira kullandığı barışçı dille çekim alanını genişletmiş ve sesini duyurma imkanını çok başarılı şekilde değerlendirmiştir.

KAYNAKÇA

Dunne, Tim; Kurkei, Milja; Smith, Steve (2016). *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Disiplin ve Çeşitlilik "Russett,Bruce: Liberalizm"* Sakarya:Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

Der. (2014). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. True, Jacquie: *Feminizm, Paterson, Matthew: Yeşil Siyaset*, İstanbul: Küre Yayınları.

Yılmaz, Saffet (2018). *Affet Bizi Srebrenitza*. <http://bursadazamandergisi.com/makaleler/affet-bizi-srebrenitza-4548.html> (Erişim: 7 Ekim 2018)

Meydan, Şükran (2018). *Barış İçin Yürümek*. <http://www.balkanedebiyati.com/mars-mira-srebrenitsa/> (Erişim:12 Ekim 2018)

Mars Mira katılımcısı Selamet Soysal ile 15 Temmuz 2018 tarihi görüşmeden

Mars Mira katılımcısı Ayhan Biçici ile 24 Ağustos 2018 tarihli görüşmeden

Bosna Dayanışma Grubu kurucularından Süleyman Gündüz ile görüşmeden, 18 Eylül 2018